

ÇAVUŞTEPE KAZISI 1977 ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Afif ERZEN

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi Adına ve ayrıca Turing ve Otomobil Kurumu'nun da maddi yardımları ile yürütülen Çavuştepe Kazısı, 1977 yılında Temmuz başından Ağustos'un ilk haftasına kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı, Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında, Prof. Dr. Adnan Pekman, Doç. Dr. Ali M. Dinçol, Dr. Veli Sevin, Dr. Oktay Belli, Dr. Altan A. Çilingiroğlu, Arkeolog - Desinatör Akif Dâi, Konservatör - Arkeolog Sait Başaran, Fotoğraf uzmanı Selâmet Taşkın, Mimar Serpil Özüoğurlu, Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri Kürsüsü ile Klasik Arkeoloji Kürsüsü öğrencilerinden Osman Erkurt, Erdal Gökçe, Emel Yücelen, Haşim Yıldız ve Bakanlık temsilcisi Arkeolog Ali Önder'den kurulu bir heyet tarafından yürütülmüştür.

Çavuştepe'de 1977 kazı döneminde, geçen yıl başlanan ve aşağıda gösterilen yerlerde çalışmalar sürdürülmüştür :

I) Yukarı Kale

- 1 — Plâtfom Alanı
- 2 — Tapınak Alanı
- 3 — Tapınak Avlusu, Temenos Doğu Duvarı

II) Aşağı Kale

- 1 — Uç Kale Güney Sur Tranşesi
- 2 — Potern

I) Yukarı Kale

1976 kazı döneminde yoğun bir çalışma ile araştırılan Yukarı Kale'de 1977'de başlıca 3 alanda yapılan kazılar, ilginç sonuçlar vermiştir.

1 — **Plâtf orm Alanı** : Yukarı Kale'nin batı kesiminde bulunan bu alan tümüyle, ana - kayanın işlenerek, düzleştirilmesiyle oluşturulmuş olup, Urartu kaya mimarisinin orijinal buluşlarından birini teşkil etmektedir. Buradaki ana - kayanın işlenişi, fonksiyonel bakımdan iki amaca yöneliktir :

a) Plâtf ormun doğu kesimindeki kaya masifi -Yukarı Kaleyi batıdan sınırlayan- bir sur trasesi (= **Kurtin + Bastion**) şeklinde işlenmiştir. Ana - kayadan büyük ölçüde yararlanılarak meydana getirilen bu tahkimat sisteminin benzer uygulaması Van kalesinde de görülür. Ancak orada kaya masifinin güney ve kuzeye doğru tabii bir şekilde alçalması, sur kesiminin tümüyle ana - kayadan işlenmesine imkân vermemiştir. Bu nedenle, güney ve kuzey kesimine kademeli temel yuvaları açılmış ve bunların üzerine klâsik yöntemle (= **örme taş + kerpiç beden**) inşa edilen sur trasesi yükseltilerek, tamamlanmıştır.

b) Sözü geçen plâtf orm ise bir «**mahmuz**» şeklinde batıya doğru uzanmakta ve takriben 35.00 m. (kuzey - güney) × 20.00 m'lik (doğu - batı) bir alanı oluşturmaktadır (Res. 1). Bu plâtf orm, batıya doğru alçalan sırt üzerindeki «**Tahkimli Yol**» ile, Aşağı Çavuştepe Kalesi'nin kuzeyindeki, «**Çifte Rampalar**» ın birleştiği «**Giri Alanı**» na bağlanmaktadır. Plâtf orm, bağıntılı olan tahkimat sistemini, yukarıda sözünü ettiğimiz tahkimli yolu, giriş alanını ve çifte rampaları kontrol altında tutmakta ve Yukarı Kale'nin batı tahkimat sisteminin bir kilit noktasını teşkil etmektedir. Plâtf ormun kuzey kesimi, bu yılki çalışmalarla tümüyle ortaya çıkarılmıştır. Önümüzdeki sezonlarda yapılacak çalışmalarla da, güney kesimi temizlenerek, araştırılacaktır. Özellikle bu kesimin, Yukarı Kale'nin «**Giriş Problemi**» ne ışık tutacağını ümit ediyoruz (Res. 2).

2 — **Tapınak Alanı** : Geçen yılki araştırmamızda, **Cella**'nın güneybatı rizaliti önünde **in situ** olarak bulmuş olduğumuz, yuvarlak taş sütun kaidesinden dolayı, tapınağı çevreleyen bir galerinin varlığını düşünmüştük. Bu itibarla, 1977 kazı döneminde **Cella**'nın «**Batı**» ve «**Kuzey**» kesimlerinde olmak üzere, iki alanda çalışmalarımızı yoğunlaştırdık.

a) **Kuzey Kesimi Araştırmaları** : Yukarı Kale'nin hemen her tarafında olduğu gibi, **Cella**'nın kuzeyinde de yoğun olarak «**Orta Çağ**» a ait yapıların kalıntıları mevcuttur. Aynı zamanda **Cella**'nın kuzey duvarlarından da yararlanılarak (ocak taşları + çamur'dan) ilkel bir şekilde inşa edilen konut duvarları, belirli bir plân vermekten uzaktır. Kazılan sahada Orta Çağ'a ait çok sayıda (**sırlı - sırsız**) keramik parçaları ve **tandırılar** bulunmuştur. Mevcut toprak düzeyinin 1.00 m. altında, aynı çağa ait olduğu sanılan ve ince kum taşlarından oluşmuş bir döşemeye rastlanılmıştır. Bu döşemenin altında ise, 0.20 m. kalınlığında, yoğun bir

«**Yangın Tabakası**» mevcuttur; bu tabaka çok büyük bir ihtimalle, Çavuştepe Kalesi'nin ve dolayısıyla Yukarı Kale'nin yıkılışı ve tahribi ile bağlantılıdır. Çünkü bu tahrip tabakasının hemen altında, Urartu devrine ait orijinal kalıntılar mevcuttur; zemin klasik yöntemdeki Urartu blokajı ile düzleştirilmiş ve büyük sal taşları ile döşenerek, tapınak avlusunun sathı meydana getirilmiştir (Res. 3).

b) **Batı Kesimi Araştırmaları** : Yukarıda değindiğimiz, Orta Çağ'a ait yapı kompleksi, bu kesimde de tapınak alanının tahribine sebep olmuştur. Bu kompleksin konut duvarlarında kullanılan taşlar, Yukarı Kale'nin Urartu çağına aittir; tapınak avlusunun zemin blokajına ve Yukarı Kale'yi çevreleyen tahkimat sisteminin arka dolgu malzemesine ait olan bu taşlar, «**Devşirme Malzeme**» olarak ikinci kez kullanılmış ve orijinal Urartu kalıntılarının tahribine yol açmıştır. Bu tabakanın altında, **Cella**'nın güney - batı rizaliti önünde, geçen yıl ortaya çıkarılan taş sütun kaidenin 4.50 m. kuzeyinde (**Cella'nın kuzey - batı rizaliti önünde**) ve bunun 8.60 m. batısında iki sütun kaidesi daha **in situ** olarak bulunmuştur. Bunlar, mevcut toprak düzeyinden ortalama 1.00 m. derinlikte ele geçirilmiş olup, 0.80 m. çapındadırlar ve kum taşından yapılmışlardır. Bu kesimde, tapınak arka avlusunun zemini «**mıçır + mühre**» den oluşan tipik dolgu tabakası üzerine oturmaktadır; zeminin üzeri -kuzey kesimde olduğu gibi- yassı ve büyük sal taşları ile, düzgün bir şekilde kaplanmıştır. Böylece tapınak avlusunun döşemesi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmaktayız (Res. 4). Ancak, bu döşeme de, yukarıda değindiğimiz Orta Çağ tahribatına sahne olmuştur. Ayrıca, burada tesbit ettiğimiz ikinci önemli nokta da şudur; avlunun kuzey, batı ve doğu kesimlerinin sütunlu bir galeri tarafından, üç yönden çevrili olduğunu kesinlikle anlamaktayız. Önümüzdeki kazı dönemlerinde yapılacak çalışmalarla, tapınak avlusunun kuzey ve batı sınırlarını tümüyle ortaya çıkaracağımızı ümit ediyoruz.

3 — **Tapınak Avlusu, Temenos Doğu Duvarı** :

Bu alanda geçen yılda olduğu gibi, yoğun bir şekilde çalışılmış ve önemli sonuçlara varılmıştır; tapınak avlusunu, doğu yönde sınırlayan anıtsal «**Temenos**» duvarından bir «**Geçit Yeri**» ile avluya geçildiği tesbit edilmiştir. Bu giriş 1.10 m. genişliğinde olup, doğu - batı eksenini hemen hemen, tapınağın fasadına paralellik göstermektedir. Ancak, bu kesimin mimarî detayları, çalışmalar sona erdirildiğinde ayrıntıları ile ortaya çıkabilecektir. Çünkü ağır tahrip ve yıkıntı tabakası bu kesimin önemini vurgulamakta, fakat kesin bir sonuca varılmasını güçleştirmektedir (Res. 5).

II) Aşağı Kale

1 — Uç Kale Güney Sur Trasesi : Uç Kale'nin

güney cephesinde boydan boya detay çalışmaları yapılmış ve bu alanı kaplayan yıkıntı kerpiç tabakası tümüyle kaldırılarak, ana - kaya üzerine oturan surun alt sıra taş dizileri de ortaya çıkarılmıştır. Gerek ana - kayanın temel seviyesindeki işlenişi ve temel taşlarının ana - kayaya intibakı, gerekse monumental duvar işçiliğinin ayrıntıları, bu çalışmalarla kesinlikle açıklığa kavuşmuştur (Res. 6). Ayrıca bu kesimde ele geçirilen bir taş silindir - damga mühür, boynuzdan İskit at - koşum elemanı ve birinci kalite Urartu keramiği orijinal buluntuları oluşturmaktadır.

2 — **P o t e r n** : Geçen dönemlerden beri devam eden araştırmalar bu yıl da sürdürülmüştür. Bundan önceki raporlarımızda sözünü ettiğimiz özellikler aynen devam etmektedir.

a) Tabana, ana - kayaya işlenen düzgün ve eşit boyutlu basamaklar, poternin çıkış kesimine, yani ova seviyesine doğru, kademeli olarak inmektedir.

b) Bu merdivenlerin üzerini kapatan kalın moloz, yangın, daha genel bir deyimle - Çavuştepe kalesinin yıkılışını belgeleyen «**Tahrip Tabakası**» içinde, insan iskeletleri ve bunların üzerinde bulunan zırh pulları, saç tokaları, fibulalar, gümüş ve bronz yüzükler, bilezikler ve ayrıca 2 baskı - mühür, dikiş iğnesi, İskit ok uçları ve tipik Urartu keramik parçaları gibi buluntular ele geçirilmiştir.

İstilâcılar tarafından öldürülen kale sakinlerinin -hiç olmazsa bir kısmının- bu kaya yarıntısı içine atıldıkları iskeletlerin pozisyonundan ve kemiklerin arasında ele geçirilen ok uçlarından açıkça anlaşılmaktadır. «**Potern**» adını verdiğimiz bu monumental kaya yarıntısının esas fonksiyonu, ancak bu alan tümüyle açıldığında belli olacaktır.